

JYX

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Valta, Reijo

Title: Vainio, Ilmari (1892-1955)

Year: 2019

Version: Accepted version (Final draft)

Copyright: © Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 2019

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Valta, R. (2019). Vainio, Ilmari (1892-1955). In Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. *Studia Biographica*, 4. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-010102>

Vainio, Ilmari
(1892 - 1955)

sarjakuvantekijä, kuvittaja, tullitarkastaja, Suomen Metsänkävijäin ylijohtaja

Ilmari Vainio oli ensimmäisen suomalaisen sarjakuva-albumin, Professori Itikaisen tutkimusretken (1911), tekijä. Suomalais-ranskalainen Vainio oli yksi partiolaisuuden Suomeen tuojista ja partioliikkeen johtajia kuolemaansa saakka. Hänen perustamallaan erähenkisyyttä ja omia perinteitään korostavalla Suomen Metsänkävijöillä on lippukuntia ympäri maan. Vainio tunnetaan myös näytelmäkirjailijana ja kuvittajana.

Ilmari Vainio syntyi 1892 Helsingissä esikoiseksi kasvitieteilijä Edvard August Vainion ja Maria Pérottinin perheeseen. Vainio kasvoi kaksikieliseksi, ja vielä 1950-luvulla hän esitteli itsensä suomalais-ranskalaiseksi. Hän sai neljä sisarusta, joista yksi eli vain päivän. Vainio aloitti opinnot Helsingin Suomalaisessa normaalilyseossa 1902. Hän erosi kolmannelta luokalta 1906, ja valmistui ylioppilaaksi Helsingin Uudesta yhteiskoulusta 1912. Marraskuussa 1911 hän oli saanut julkaistua ensimmäisen kirjansa, ensimmäisen suomenkielisen sarjakuva-albumin.

Professori Itikaisen tutkimusretki (1911) syntyi ranskankielisestä Euroopasta saaduista vaikutteista. Albumin muoto ja henkilöahmot muistuttavat geneveläisen sisäoppilaitoksen johtajan Rodolphe Töpfferin (1799 - 1846) aluksi oppilaidensa iloksi piirtämiä ja kertomia tarinoita. Töpfferin Koipeliini-hahmo (Monsieur Cryptogame, nimi viittaa salanaimiseen, mutta myös itiökasveihin) oli tuttu Suomessakin, mutta Saksan ja Ruotsin kautta kuljettuaan se oli muuttanut huomattavasti muotoaan ja jopa hahmon luoja nimen oli unohtunut. Vainiolle alkuteokset olivat ilmeisimmin tuttuja, ja vaikutteet tulivat suoraan niistä. Nuorta Ilmariä on varmasti kutkuttanut se, että Cryptogamella ja omalla isällä oli sama ammatti.

Ylioppilasvuonna ilmestyi toinen Vainion sarjakuva-albumi, Jorva ja Tannu ennenmuinoin (1912), jota on pidetty ensimmäisenä suomalaisena tieteissarjakuvana. 18-sivuinen kirjanen sisälsi muun muassa dinosauruksia, mutta ei samanlaista absurdia huumoria kuin edeltäjänsä. Vuoden 1912 joulumarkkinoinnissa Professori Itikaisen tutkimusretki oli näyttävämmän esillä kuin tekijän uudempi albumi.

Vainio opiskeli yliopistossa estetiikkaa ja taidemaalauksia. Opintojen ohessa hän toimi muun muassa kuvaamataidon opettajana ja isänsä kanssa painoylihallituksen asiamiehenä. Jälkimmäisessä tehtävässä hän tarkasti Suomeen tuotujen ulkomaalaisten lehtien sisältöä. Yliopiston piirustuslaitoksella vietetyt vuodet 1912 - 1919 tekivät Vainiosta ensisijassa kuvittajan ja graafisen suunnittelijan. Hän avusti lehtiä ja teki kirjojen kuvituksia. Lisäksi hän kirjoitti näytelmiä ja toimi Ida Aalberg -teatterin lavastajana. Kirjamuotoisia sarjakuvia ei enää ilmestynyt.

Sarjakuvan lisäksi toinen Vainion suoraan ulkomailta omaksuma asia oli partiolaisuus. Lordi Baden-Powellin 1908 kehittelemä aate rantautui Suomeen 1910, mutta se kiellettiin 1911. Keväällä 1917 olojen vapautuessa Vainio perusti Töölön Partioijat (sittemmin Helsingin Metsänkävijät), jonka toiminnassa liikkeen perustajan ajatuksia korostettiin. Tosin Vainio lokalisoi Baden-Powellin alkuperäiskansojen luonnon havainnointitavat kalevalaisiksi erätaitojen harjoittamiseksi. "Partiofilosofia" täytti nuoren miehen; Nuori Voima esitteli 1919 avustajansa seuraavin säkein: "Partiokunnia miehelle tälle / kelpo "Metsänkävijälle" / pilasarjojen piirtäjälle / kansikuvien sommitsijalle / näytelmäniekalle hartaimmalle."

Estetiikasta Vainio ei koskaan suorittanut tutkintoa ja kuvataiteilijadebyytti venyi aina vuoteen 1925 saakka. Tuolloin hän työskenteli Turussa ja toimi paikallisen taiteilijaseuran rahastonhoitajana. Vainion viimeinen sarjakuva julkaistiin lastenlehti Pääskysessä loppuvuodesta 1924. Siinä professori Itikainen oli vierailulla Joulupukin luona. Taiteilijadebyytin ja viimeisen sarjakuvan ajoittuminen lienee sattumaa, mutta kuvastaa eri taidemuotojen tuolloista arvostusta. Sarjakuva nähtiin ajanvietteenä, huumori- ja lastenlehtiin sopivana, eikä sillä koettu olevan suurempaa annettavaa yleisölle.

Yliopistosta Vainio sai pohjan tulevalle virkauralleen valtion palveluksessa. Hän teki muun muassa erikoiskielitutkintoja, kaikkiaan hän pärjäsikin seitsemällä kielellä. Alempi hallintotutkinto tuli suoritetuksi 1921 ja sen myötä avautui ura tullin palveluksessa. Valtakunnallisessa organisaatiossa virkapaikat olivat ympäri maata; Vainiolle kotimaa tuli tutuksi Ahvenanmaalta Tornioon ja Joensuusta Rajajoelle. Lisäksi Vainio palveli 1928 - 1930 sihteerinä Suomen Pietarin pääkonsulinvirastossa.

Vainion mukana partioaate levisi ympäri maan. Metsänkävijä- eli mänkijälippukuntia syntyi Helsingin lisäksi Hämeenlinnaan (1917), Viipuriin (1917), Ouluun (1917), Tornioon (1919), Turkuun (1925), Joensuuhun (1928), Jyväskylään (1933) ja niin edelleen. Mänkijöiden valtakunnalliseksi yhteistyöelimeksi perustettiin 1918 Suomen Metsänkävijäin Liitto. Vainio, partionimeltään Iso Hukka, oli järjestön itseoikeutettu ylijohtaja kuolemaansa saakka. Mänkijöillä oli muista partiolaisista erovat tunnukset: sinivalkoinen huivi ja väinämöislakki.

Partiojärjestötoiminta oli Suomessa vuoden 1910 peruina kaksikielistä. Itsenäistymisen myötä kielipoliittiset jännitteet heijastuivat myös partiotoimintaan, ja 1918, kun Vainio toimi suomalaisen partioyhmän sihteerinä, näytti selvältä etteivät kaikki suomenkielisetkään partiolaiset mahtuisi saman valtakunnallisen keskusjärjestön alle. Metsänkävijäin ja uudelleen perustetun Suomen Partioitiiton välit kiristyivät partiovalan sanamuodosta. Vaikka Vainio oli vahvasti suomenmielinen, oli mukana myös suojeluskuntaliikkeessä ja organisoimassa Akateemisen Karjala-Seuran nuorisotoimintaa, niin hän halusi Jumalaa ja isänmaata korostavan valan rinnalle tunnustuksettoman vaihtoehdon. Vainio lisäsi ehdotuksensa toimittamaansa Partiolaisen jäsen- ja merkintäkirjaan (1920). Roomalaiskatolainen ja suomalais-ranskalainen Vainio piti ehdotuksestaan kiinni tiukemmin kuin muut partiojohtajat arvasivatkaan. Julkisesti Vainio oli sovitteleva, mutta vetosi Baden-Powellin sanoihin: "Isänmaallisuus olisi kovasti rajattua, jos se tähtäisi vain oman maan etuun." Arvovaltakiista ratkesi lopullisesti vasta 1953 Suomalaisten Partioaikien perustamisneuvottelujen myötä.

Ison Hukan Partioaikain käsikirja (Otava 1923, toinen laajennettu laitos 1951) oli alan tärkeimpiä teoksia Suomessa ilmestymisestään 1950-luvun lopulle saakka. Vainion käsikirjan merkitystä korosti se, että Baden-Powellin Partioajan kirja suomennettiin kokonaisuudessaan vasta 1961. Luonnon tarkkailu kuului myös Vainion omiin harrastuksiin. Hämeenlinnassa havaitut valkeat kyyt kiinnostivat häntä niin paljon, että lopulta kyykäärmeistä ilmestyi tieteellinen tutkielma 1931.

Vainion virkaura eteni 1930-luvulle tultaessa. Hänestä tuli tullilylipäällysmies 1932, tullinhoitaja 1935, kamreeri 1940 ja tullitarkastaja 1946. Helsingin lentoaseman tullissa 1948 antamassaan haastattelussa Vainio piti työtään edelleen "jännittävänä", koska etukäteen ei tiennyt millaisia matkustajia seuraava kone toisi mukanaan. Tullin tehtävä oli "tavaroiden tarkastus tahdikkaudella, mikä ei kuitenkaan saa tapahtua tarkkuuden kustannuksella". Tullivirkailijoiden lehteen Vainio ajoittain kirjoitti toiminnassa tapahtuneita kummelluksia.

Taidemaalarina Vainio oli pääasiassa muotokuvien tekijä. Julkisuudessa huomioitiin hänen V. A. Koskenniemestä (1923), marsalkka Mannerheimista (1953) ja Jean Sibeliuksesta tekemät muotokuvat. Vainio kuului löyhään Tulenkantajien taiteilijaryhmään ja suunnitteli ja toteutti yhdessä Into Hietarannan kanssa Tulenkantajat-lehden ulkoasun.

Vainio kirjoitti näytelmiä muun muassa partiolaisten suurleireille. Esimerkiksi Kalevalaleirillä 1935 esitettiin Ristin voitto, joka kertoi piispa Henrikin ristiretkestä Suomeen. Kansallisteatterin ohjelmistoon 1928 pääsi Zachris Topeliuksen satuaiheeseen perustuva Sydämen avain. Väinö Hannikaisen (1900 - 1960) säveltämässä balettissa Onnen linna (ensiesitys 1939 Kansallisopperassa) Vainio kertoi vanhempiensa tarinan. Baletti oli omistettu "Ranskan tyttärelle, joka oppi rakastamaan Suomea". Sekä Sydämen avain (1938) ja Onnen linna (1953) julkaistiin tekijän kuvittamina kirjoina. Sydämen avain esitettiin Suomen Yleisradion Lastentunnilla 1955, ja sitä edelleenkin esitetään teattereissa silloin tällöin.

Ilmari Vainio muistetaan 2000-luvulla parhaiten Professori Itikaisen tutkimusretkestä ja kuvituksistaan. Kun Itikaisen kolmas painos ilmestyi 1945, teosta esiteltiin tekijän "koulupoikana sepittämänä ja piirtämänä". Nuorena tehty tuulahdus ranskankielisestä maailmasta on sittemmin otettu suomalaisen sarjakuvan alkuhetkeksi, vaikka aikaisempiakin mahdollisuuksia olisi ollut. Suomen sarjakuvaseura juhli 2011 Itikaisen ilmestymispäivänä 21. marraskuuta suomalaisen sarjakuvan 100-vuotisjuhlia.

Ison Hukan perintö elää partiolaisten parissa vahvana. Suomen Metsänkävijät toimii edelleen ja sen 26 lippukuntaa ympäri maan pitävät yllä Vainion aloittamia perinteitä.

Charles Edouard Ilmari Vainio, partionimi Iso Hukka, S 19.11.1892 Helsinki, K 1.12.1955 Helsinki. V kasvitieteen dosentti, filosofian tohtori Edvard August Vainio (aiemmin Lang) ja Marie Louise Scolastique Pérotin. P 1937 - kansankoulunopettaja Alli Viola Gullström S 1909, K 2002, PV kauppias, talollinen Oskar Gullström ja emäntä Matilda Stoor. Lapset: Raimo Ilmari Edvard Armand (Langinvainio) S 1938, valtiotieteiden maisteri; Heimo Ilmari Oskar René (Langinvainio) S 1944, lääketieteen ja kirurgian tohtori; Christine-Louise (Langinvainio-Kullander) S 1946, taidemaalari, taidegraafikko.

URA. Käynyt kolme luokkaa Helsingin Suomalaista normaalilyseota 1902 - 1906; ylioppilas Helsingin Uudesta yhteiskoulusta 1912; estetiikan opintoja yliopistossa 1912 - , taideopintoja piirustuslaitoksella 1912 - 1919; alempi hallintotutkinto 1921; tullivirkamiestutkinto 1923.

Painoylihallituksen asiamies 1914 - ; Töölön yhteiskoulun vt. piirustuksen opettaja 1917 - 1918; Ida Aalberg -teatterin taiteellinen avustaja 1918 - 1919; tullihallituksen ylimääräinen kamarikirjuri 1921 - , palvelut Maarianhaminassa 1923 - , Turussa; Hämeenlinnan tullikamarin vt. tullinhoitaja 1927 - ; Suomen Pietarin pääkonsuliviraston sihteeri 1928 - 1930; Joensuun tullikamarin vt. tullinhoitaja 1930 - ; Turun tullikamarin ylipäällismies 1932 - 1935, apulaistullitarkastaja 1935; Tornion tullikamarin tullinhoitaja 1935 - 1936; Rajajoen tullikamarin tullinhoitaja 1936 - 1940; tullihallituksen tiliosaston kamreeri 1940 - 1946; Helsingin tullikamarin tullitarkastaja 1946 - 1955.

Helsingin tullivirkamiesyhdistyksen puheenjohtaja 1942 - 1948.

Töölön Partiopoikien sittemmin Helsingin Metsänkävijäin perustaja 1917, lippukuntajohtaja 1917 - 1922, 1948 - 1949; Suomen Metsänkävijäin Liiton ylijohdaja 1918 - ; Suomen Partioliiiton sihteeri 1918 -

1919; Joensuun Metsänkävijöiden lippukuntajohtaja 1930; Turun Metsänkävijöiden lippukuntajohtaja 1934; Tornion Metsänkävijöiden lippukuntajohtaja 1935 - 1936; Suomen Partiopoikaliiton johtaja 1953 - 1954, johtokunnan jäsen 1954 - 1955; Suomen Partiopoikajärjestön johtokunnan jäsen 1953 - 1955.

Turun Taiteilijaseuran rahastonhoitaja 1925 - 1926; Suomen Taiteilijaseuran jäsen 1925.

Kunnianosoitukset: Suomen Valkoisen Ruusun R; Talvisodan mm. sk.; Suomen Olympialainen am. Suomen Metsänkävijäin Liiton kiitollisuudenmerkki; Suomen Partioliiton kult. amr.; Mannerheim-solki I, II; Hopeasusi n:o 5; Suurmänkijä n:o 1; Suomen Partiopoikajärjestön kunniaaulu. Kunniajäsen: Salmin Rajaveikot, Toimen Pojat, Stockholms Scoutkåren, Sveriges Scoutförbund 1921.

TEOKSET. Kuvituksia, graafista suunnittelua: V. Kaukonen, Lasten maailmasta. 1912; A. Jurva, Metsäelämää. 1920; Työ ja isänmaa : ylemmän kansakoulun 3:n ja 4:n osaston lukukirja. 1926; Sotamiehen taskukirja. 1933; Nuori Voima; Pääskynen; Tulenkantajat. Metsänkävijäin tunnukset 1917 - 1918; tullivartijoiden lakkimerkit 1932.

Muotokuvia: Marsalkka Mannerheim. 1953, Mannerheimin Lastensuojeluliitto; Jean Sibelius, Taideyliopiston Sibelius-Akatemia.

TUOTANTO. Professori Itikaisen tutkimusretki. 1911 (uusi painos 2011); Jorva ja Tannu ennenmuinoin. 1912; Partiolaisen jäsen- ja merkintäkirja. 1920; Partiopoikain käsikirja. 1923 (2. uusittu painos 1951); Sydämen avain / lastenmusiikinäytelmä 1928 (painettu 1938; 3. paino 1953); Zur Verbreitung und Biologie der Kreuzotter, Vipera berus (L.) in Finnland // Annales Societatis zoologicae-botanicae Fennicae Vanamo 12:1. 1931; Onnenlinna / baletti 1939 (painettu 1953).

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS. Hyppää ruutuun! : suuri suomalainen sarjakuva. 2011; H. Jokinen, Professori Itikainen ja anarkistiankka Janne ovat suomalaisen sarjakuvan pioneereja // Hiidenkivi 6/2002; H. Kaukoranta, J. Kemppinen, Sarjakuvat. 2. painos 1982; G. Krebs, Schweizerisch-finnische Literaturbeziehungen: fünf Beiträge und eine Bibliographie der ins Finnische übersetzten Schweizer Literatur mit Einfluss der Kinder- und Jugendliteratur 1834 - 2008. Berlin 2009; I. Lagerstedt, Turmiolan Tommin perilliset // Hiidenkivi 1/2011; A. Leikola, Professori Itikaisen tutkimusretki // Yliopisto 1/1997; J. Nummelin, Sarjakuvan lyhyt historia. 2018; M. Paavilainen, Aina valmiina : Partioliike Suomessa 1910 - 2010. 2010; Pojasta polvi paranee - tytöstä tahti tiivistyy : partiolippukunta Helsingin metsänkävijät ry. : 75-vuotisjulkaisu : 1917 - 1992. 1992; Pojat partiossa : pääkaupunkiseudun partiopoikatoiminnan historia. 1994; J. Tolvanen, Kohtaaminen "Professori Itikaisen pojanpojan" kanssa // Kansalliskirjasto 2/2011; Tullilaitoksen nimikirja 1958; R. Valta, Professori Itikaisen varjolla // Kaltio 2/2012.